

Nizami poeziyası miniatür rəngkarlığında

Gülşən Qardaşova

ADMIU təsviri sanat tarixi və nəzəriyyəsi kafedrasının II kurs magistratura tələbəsi

E-mail: qardashova.93@gmail.com

Malumdur ki, Nizami Gəncəvi poemaları və onların süjetləri orta əsrlərdən bəri ədəbiyyatda olduğu kimi, qədim miniatür rəngkarlığında və müasir incəsənətdə, xüsusən bu sənətlərin inkişafına təkan verən həqiqi bədii və estetik vasitəyə çevrilib.

Nizami "Xəmsə"sinin humanist ideyaları, hikmətli və ibratamiz hekayələrində əks olunan xalqilik meyilləri həm şairin öz dövründə, həm də hazırkı həyatımızda gənc nəslin təlim-tərbiyəsinə müsbət təsir göstərmiş, onlara bəşəri hislər tələq etmiş, ən ümduəsi isə islam əhkamları ilə uzlaşmayan bir sıra nəfis sənətlərin meydana gəlməsinə zəmin yaratmışdır.

Mübalığəsiz dəyə bilirik ki, antik mifologiya qədim yunan incəsənəti üçün əsas olduğu kimi, Şərq poeziyası da Şərq incəsənəti üçün baza rolunu oynayır. Lakin Şərq poeziyası, ən əvvəl onun ən qiymətli incisi Nizami "Xəmsə"si Şərq incəsənətinin əsası olmaqdan əlavə, daha mühüm və çətin bir vəzifəni yerinə yetirirdi. O, təsviri incəsənətin özünün yaşamaq hüququ qazanması üçün mübarizə aparırdı.

Təsviri incəsənətin inkişafına mane olan dini ideologiyanın hökm sürdüüyü çox çətin bir şəraitdə Şərq mədəniyyətinin tərəqqiparvar nümayəndələri – böyük alimlər, mütəfəkkir şairlər (Nizami, Cəmi, Nəvai), rəssamlar (Dust Məhəmməd, Sədiq bəy Əfşar) islamın ikonoborcu meyillərinə qarşı çıxır, təsviri incəsənəti yaşatmaq uğrunda mübarizə aparırdılar [1].

Nizami Gəncəvinin əsərləri dünya ədəbiyyatının ən qiymətli nümunələrindəndir. Humanist yaradıcılığı ilə bütün Yaxın Şərqdə şöhrət qazanmış Nizami böyük bir ədəbi mütəfəkkir və bənziridir. XIII əsrdən başlayaraq müxtəlif dillərdə "Sirlər xəzinəsi", "Xosrov

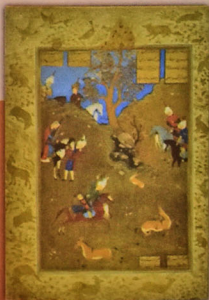
və Şirin"ə 42, "Leyli və Məcnun"ə 40 nəzərə yazılıb.

Dahi Azərbaycan şairinin qabaqcıl ideyaları əks etdirən süjet və qəhrəmanları Yaxın Şərq ölkələrinin ədəbiyyatında olduğu kimi, incəsənətdə də geniş yayılmışdır. İstər orta əsrlərdə, istərsə də sovet dövründə Azərbaycanda Nizami mövzuları tarannümü edilən bir çox miniatür, divar rəsmləri, boyakarlıq tabloları, kitab illüstrasiyaları, dekorativ-tətbiqi sənət, habelə heykəltəraşlıq nümunələri ərsəyə gəlib.

Ölməz "Xəmsə"nin motivləri əsasında ilk əsərlərin harada, nə vaxt və incəsənətin hansı formasında yaradılması sualına dəqiq cavab vermək qeyri-mümkündür. Belə fərz etmək olar ki, Nizami poemalarının alyazmalarına illüstrasiyalar çəkilməsi bu poemaların meydana gəldiyi vaxtdan başlanır. Qeyd etməliyi ki, yaxın zamanlardakı Paris Milli Kitabxanasında saxlanılan 1360-cı ilə aid alyazma Nizamının ən qədim alyazması hesab edilir. Hazırda məlum olmuşdur ki, Tehran Universiteti Kitabxanasında saxlanılan 1318-ci il tarixli alyazma "Xəmsə"nin ən qədim alyazmasıdır. XIV əsrin 60-cı illərində həmin alyazmaya çəkilən miniatürlər isə ilk illüstrasiyalar [2].

Nizami "Xəmsə"sinin süjet və obrazları öz parlaq və geniş ifadəsini kitab illüstrasiyalarında – Yaxın və Orta Şərqlin miniatür rəssamlığında tapmışdır. "Xəmsə"dəki süjetlərə ən yaxşı miniatürlər çəkilməsi rəssamlar, rəssamlıq məktəbləri üçün çətin, lakin şərəfli vəzifə sayılırdı. Məşhur Yaxın və Orta Şərq miniatürü məktəbləri, habelə bu məktəblərin ayrı-ayrı tanınmış, istedadlı sənətkarları Şərq ədəbiyyatının iki ən böyük abidəsinə: Firdovsinin "Şahnamə"sinə və Nizamının "Xəmsə"sinə illüstrasiyalar çəkilməsi sahəsində, bir növ yarışa girirdilər.

Müəyyən edilmişdir ki, çəkilmiş illüstrasiyaların sayına görə, Nizami poemalarının alyazmaları Firdovsinin "Şahnamə"sindən sonra ikinci yeri tutur. Demək olar ki, dünyanın bütün böyük muzeylərində, kitabxanalarında və şəxsi kolleksiyalarda – London, Paris, Nyu-York və Vaşinqtonda, İstanbul və Tehrandə, Qahirədə və başqa şəhərlərdə Nizami "Xəmsə"sinə XIV-XVII əsrlərdə Yaxın və Orta Şərq ölkələrinin müxtəlif miniatür rəssamlıq məktəbləri tərəfindən çəkilmiş illüstrasiyalı bir çox alyazma saxlanılır. Hələlik 1317-1318-ci illərin alyazmasına XIV əsrin 60-70-ci illərində çəkilmiş illüstrasiyalar (Tehran Universitetinin Kitabxanası) Nizami "Xəmsə"sinə çəkilmiş ən erkən miniatürlərdir. SSRİ-nin kolleksiyalarında, əsas

rəssamı Müzəffər Əlinin 1539-1543-cü il tarixli "Xəmsə" səhifələrini bazayan "Bahram Gurun Fitnə ilə ov səhnəsi" xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Miniaturda Bahram oxla gurun dirnağını qulağına tikiydi an göstərilib. Burada əsas fiqurlardan əlavə daha dörd süvari, müxtəlif səmtlərə qaçışan iki gur və dağ keçisi təsvirlənmişdir. Əlində musiqi aləti tutan Fitnə şahı müşayiət edir. Gənc xidmətçi onun atını yedəyə alıb. Bahram kompozisiyanın mərkəzində qırmızı at belində çapar vəziyyətdədir. Uzaqda onun atdığı oxdan dirnağı qulağına tikilmiş gur görünür. Sağ tərəfdə, qarşı planda Bahram şahı müşayiət edən kəmənlə silahlanmış iki süvaridən əlavə, uzaqda da süvarilər var. Onlardan biri şahın şücaətinə heyran əlaməti olaraq barmağını dodağına aparıb. Qalan personajların heyratı onların müxtəlif hərəkətləri ilə ifadə edilmişdir [9].

"İsgəndərnəmə" Nizaminin poemaları içərisində ən mürəkkəb süjet əsasında yaradılıb. Məzmunun zənginliyi və əhatə etdiyi mövzuların çoxluğu etibarilə əzəmətli bir dastandır.

"İsgəndərnəmə" mövzusunda tarixi müayyən olan qədim əlyazma Nizami adına Ədəbiyyat Muzeyindəki 1418-ci il tarixli nüsxədir. Olduqca nəfis şəkildə tərtib edilmiş bu nadir abidədə çox maraqlı miniaturlar yer alır. Bunlardan birində İsgəndərin İrana gəlməsi və ataşgahı dağıtması epizodu təsvir olunur. Kompozisiya-ya Azərbaycan memarlığı üslubunda sxematik bir ataşgah təsviri

fonunda iki insan fiquru verilir. Bunlardan biri əlini qaldırmış əsgər, digəri əlində bir parça qızıl tutub diz çökmüş yerli sakindir. Ataşgah binasının qarşısında daha dörd əsgər fiquru görünür. Miniaturun fonunda güclə seziən mənzərə izləri vardır. Onun kompozisiyası əzəmətli, rəng çalarları parlaq və bir-birinə uyğundur.

"İsgəndərin Nüşabə ilə görüşməsi" səhnəsini tərənnüm edən 1545-ci il tarixli miniatur xüsusilə maraqlıdır. Rəssam öz əsərində ibratəmiz süjetin incəliyini dərk edib onu məharətlə miniatur dilinə çevirmiş, mətnə uyğun olaraq, Nüşabənin ətrafında yalnız qadınlardan ibarət saray əhli vermişdir. Miniaturun mərkəzində, ornamentlərlə bəzədilmiş tağ altında qızılbaş papaqlı İsgəndər və Nüşabə aylaşmışlar. Onların qarşısında verilən üç cəriyanın əlində daş-qaşla dolu camlar var. Nüşabə camlardan birini İsgəndərə təqdim edir. Əsas epizodu əks etdirən kompozisiyanın aşağı hissəsində yeddi nəfərdən ibarət musiqiçilər dəstəsi və eşikağası görünür.

Bütün bu miniaturlarla tanışlıqdan sonra demək olar ki, Nizami "Xəmsə"si orta əsrlərdə müxtəlif miniatur məktəbləri və ayrı-ayrı rəssamların yaradıcılığı üçün həqiqətən tükenməz mənbə idi. "Xəmsə" süjetləri Yaxın və Orta Şərqi xalqları rəssamlarının yaradıcılığı mövzu, məzmun və bədii forma ilə zənginləşdirmiş, ideo-estetik və sənətkarlıq baxımından inkişafına səbəb olmuşdur. ♦

Ədəbiyyat:

1. K. Kərimov. Nizami Gəncəvi "Xəmsə" miniaturaları, Bakı, 1983
2. N. Zamanov. Nizami poeziyası və təsviri sənət, Bakı, "Elm" nəşriyyatı, 1981
3. K. Kərimov. Sultan Məhəmməd və onun məktəbi, 1970
4. Q. Musayev. Nizami sənəti haqqında, Bakı, 1941
5. N. Zamanov. Yeni miniaturlar, "Elm və həyat" jurnalı. № 4, 1972
6. Nizami. Xosrov və Şirin, Bakı, 1962
7. R. Əfəndiyev. Azərbaycan İncəsənəti. Bakı, 2007
8. A. Казиев. Миниатюры рукописи «Хамсе», Низами, 1539-1543 гг. Баку, 1964
9. K. Керимов. Азербайджанский художник XVI в. Мир Сейид Али. Исследования и материалы по архитектуре и искусству Азербайджана, Баку, 1966.

Резюме

Статья посвящена влиянию творчества Низами Гянджеви на развитие миниатюрного искусства.

Ключевые слова: миниатюра, картины, искусство, рукопись, поэзия, сюжет.

Summary

The article is devoted to the influence of creativity of Nizami Ganjavi on the development of miniature art.

Key words: miniature, painting, art, manuscript, poetry, plot.